

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز با تأکید بر گستره فضای مجازی

زهرا شیردل (ایران)^۱، دکتر محمدشتا بدرا (ایران)^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۹

چکیده

نماز و اقامه آن که از ارکان دینی و ذیل فروعات عشره به شمار می‌رود، جلوه‌گاهی از نیایش و زیبایی‌شناسی است که به منزله ایجاد ارتباط خصوصی با خداوند بوده و وجوه عمومی آن می‌تواند جامعه را به سرمنزل خیر هدایت کند که این مسیر، بهره‌مند از زمینه‌های فراوان نهادی، معرفت‌شناختی و اخلاقی- تربیتی است. از طرفی، با بسط فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در عصر معاصر، می‌توان از ظرفیت‌های آن در شوق‌آوری به مقوله نماز استفاده نمود و به همین سبب ضریب اهمیت نماز و آثار آن در هدایت‌دهی جوانان در بیانیه گام دوم انقلاب نیز اشاره شده است. از منظر قرآن کریم، اقامه نماز به جلوگیری از منکرات و فحشا منجر خواهد شد؛ لذا فلسفه نماز و درک ربط و نسبت آن در عالم ماده و معنا، ریشه در میل فطری انسان‌ها دارد که با توجه به قدمت تاریخی آن در سایر ادیان توحیدی نیز قابل ردیابی است. پژوهش حاضر با این درک از معنا، تلاش نمود با روش توصیفی و با بهره‌گیری از مطالعات پایه و مرور تحلیلی اسناد، رویکردی نهادی، معرفتی و تربیتی به نماز ناظر به مطالعات آینده داشته باشد؛ رویکردی که به جهت نقش هویت‌ساز جوانان و با استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی و تأکید آن در بیانیه گام دوم انقلاب، مطمح نظر بوده است. نتایج پژوهش که زدودن غفلت و حیرانی را ذیل شناخت مبدأ و معاد به مثابه سرفصلی اساسی

۱. مهندس نرم افزار و دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية، دانشگاه مجازی

المصطفیٰ ﷺ، قم، ایران، nazaninzsh22@gmail.com (نویسنده مسئول)

۲. پژوهشگر جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية، قم، ایران، shetabadra14@gmail.com

مدنظر قرار داده، به ارائه ۶۰ راهکار معرفتی و اخلاقی و تربیتی با توجه به نقش آفرینی ۱۲ نهاد زمینه‌ساز منتهی شد.

واژگان کلیدی: شوق به نماز، زمینه‌های نهادی، زمینه‌های معرفتی و تربیتی، فضای مجازی، بیانیه گام دوم انقلاب

مقدمه

نماز^۱ به واسطه ایجاد الفت بندگان با خدای متعال، روشنی‌بخش و صفا دهنده به محفل زندگی فردی و اجتماعی است و در روایات اسلامی و به نقل از رسول مکرم اسلام ﷺ به «نور چشم» ایشان تعبیر شده است:

«حُبَّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النَّسَاءِ وَالطَّيْبُ وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ»؛ (ابن حنبل، ج ۳: ۱۹۹)

من از دنیای شما به سه چیز علاقه دارم: زنان و بوی خوش و روشنایی چشم من در نماز است.

به طور کلی، نماز در دین اسلام دارای ضریب اهمیت بالایی است و به فراوانی مورد تأکید و تمجید قرار گرفته و واجد فرهنگ و معارفی مستوفا است تا جایی که صدها مسئله عبادی و فقهی در آن مستتر است؛ (آیت الله جوادی آملی، نقل به مضمون) نمازی که هم روح و روان انسان را به صورت روزانه و علی‌الدوام صیقل می‌دهد و هم انسان را برای ورود مدققانه و همراه با مراقبه برای حضور در فعالیت‌های عمومی و اجتماعی آماده می‌سازد و در دستورات دین اسلام، در پنج نوبت یومیه به میزان ۱۷ رکعت از طرف شارع مقدس وضع شده و مملو از حکمت و فلسفه‌های حیات‌بخش زندگی است.

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۳۱

هم‌چنین، نماز فرصتی برای طراوت بخشیدن روح بوده و پلی برای نیل به اوج کمال مطلق و زینت‌بخش شخصیت و منش مؤمنان است و یکی از اساسی‌ترین ارکان حیات، تمدن، فرهنگ، زندگی و تحرک جوامع انسانی به شمار می‌رود. (نصر و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۴)

در عین حال، سرچشمه‌های معنویت‌زدا در جامعه اسلامی با استفاده از جذابیت‌های جنسی ارائه شده در فضای مجازی^۱ و شبکه‌های اجتماعی^۲، همواره تلاش داشته و دارند که جوانان را از سرمشأ هستی جدا کنند و یکی از مهم‌ترین راهکارهای ایشان که ذیل نظام شیطانی سلطه‌گر قرار می‌گیرد، دور کردن جوانان از معنویت و نماز است که نمونه عملی بندگی و خضوع در برابر حق تعالی است و در سطح اجتماعی نیز با تشکیل صفوف نماز جمعه و جماعت، به آگاهی و تلاش در جهت حل مسائل مسلمین و آزادگان در داخل، جهان اسلام و بین الملل معاصر می‌انجامد؛ پس فرهنگ نماز در عین آن‌که عملی فرادی بوده و واجب عینی است، آثار و ثمرات اجتماعی آن نیز مدنظر است و بر همین قاعده، تأکید تشدیدواری بر برگزاری نماز جمعه و جماعات شده است.

بر این اساس، اگر اقامه نماز^۳ در جامعه به مثابه یک اصل حیات‌بخش مورد توجه و امعان نظام خانوادگی تا نظام آموزشی و نظام حکمرانی قرار بگیرد؛ هم‌چنان که در قرآن کریم به رسول اکرم ﷺ دستور داده شده با صبوری ورزیدن، اهل و خانواده خود را به نماز امر کند که حاکی از امر به معروفی مهم است:

«وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ

لِلتَّقَوَى»؛ (طه، ۱۳۲) تو اهل بیت خود را به نماز امر کن و خود نیز بر نماز صبور

باش، ما از تو روزی نمی‌طلبیم، بلکه ما به تو [و دیگران] روزی می‌دهیم و عاقبت نیکو مخصوص پرهیزکاری و تقواست.

-
1. Cyberspace
 2. Social Networks
 3. Performing Prayers

اهمیت مطلب، نشان می‌دهد باید ضمن ریشه‌یابی علل و آسیب‌شناسی کم‌رغبت شدن یا عدم انجام فریضه نماز میان جوانان، تلاش نمود با اعمال سیاست‌های ایجابی مبنی بر تشویق نظری و عملی جوانان به نماز و استفاده از ظرفیت‌های گسترده و مثبت فضای مجازی، فرصت بندگی و کمال یافتن را برای جوانان جامعه ایجاد نمود که به نظر می‌رسد رسالت نخستین با خانواده و سپس نظام آموزشی و فرهنگی و نظام حکمرانی همراه با مدیریت فضای مجازی است؛ چرا که خانواده در خط مقدم اصلاح و تربیت نفوس قرار دارد، هم‌چنان که نماز و سایر شعائر دینی به عنوان معجزه‌ای دیگر از انقلاب و نظام اسلامی فعال و پیشرو در بیانیه گام دوم انقلاب معرفی شده است. (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۲۲ بهمن ۱۳۹۷)

با این توضیح و تبیین، لازم بود به پی‌جویی این مسئله مهم از منظر خانواده، فضای مجازی و نظام آموزشی و فرهنگی و در مجموعه آن ذیل نظام حکمرانی پرداخته شود که در مقاله حاضر با روش تحقیق توصیفی^۱ ضمن مطالعات کتابخانه‌ای^۲ و بررسی تحلیلی منابع و اسناد مرتبط و تا حدودی فراتحلیل^۳، به بررسی راهکارهایی عملی جهت تشویق به نماز پرداخته می‌شود؛ راهکارهایی که برآمده از آموزه‌های دین مبین اسلام و عقلانیت متشرع است و در مواردی از دل پژوهش‌های میدانی حاصل شده است.

به نظر می‌رسد تمسک به این راهکارها با تأکید بر گستره‌های فضای مجازی و سایر راهکارهای موجودی که در این پژوهش نیامده، اما مهم و بسترساز است، می‌تواند شوق‌آوری به نماز را به ویژه میان جوانان ایجاد کند که هر چه این شوق و رغبت به سمت عملی شدن گام بردارد و جوانان را به صفوف نماز و بندگی خدای متعال سوق دهد، طبعاً جامعه نیز در مسیر نورانی شدن گام برخواهد داشت.

-
1. Descriptive Research Method
 2. Library Studies
 3. Meta-Analysis

مبانی نظری پژوهش

نماز و فرهنگ اقامه آن با توجه به رکن بودن آن در دین مبین، از جمله بنیان‌های مهمی است که نقش قوام‌ساز در جامعه ایفا می‌کند و از حیث فردی، اجتماعی و تاریخی، اثر وضعی هدایت و خیر برای جامعه بشری را به دنبال دارد.

نماز از حیث لغوی و اصطلاحی به تعبیر مختلفی بیان شده است؛ از جمله آن‌که واژه فارسی «نماز» از لفظ مندرج در زبان پهلوی «نماک» اخذ شده که این واژه از ریشه باستانی «نم» به معنی خم شدن و تعظیم کردن معنا یافته است و به تدریج به معنی «صلاة» یا عبادت ویژه مسلمین اطلاق گردیده است (خزائلی، ۱۳۵۸) که البته این تعریف از حیث ریشه‌یابی معنای فارسی آن است؛ چرا که معنای اصطلاحی آن در طول تاریخ ادیان مطرح بوده است.

بیان تعریفی از متفکری غربی نیز جالب توجه است؛ آگوست ساباتی^۱ فیلسوف فرانسوی می‌نویسد: دین، روح انسان را با نیرویی نامرئی که مقدراتش را در اختیار دارد، ارتباط می‌دهد و نماز که این ارتباط را برقرار می‌سازد، دین حق یعنی همان دینی است که به مرحله علم درآمده است. اگر دین با عمل زنده‌ای که پیوند دهنده آفریده به آفریدگار و سوق دهنده روح به سوی رستگاری باشد، توأم نگردد، معنا و مفهومی نخواهد داشت. (به نقل از: راشدی، ۱۳۸۵)

در یک تعریف تجمیعی و به طور خلاصه، معنا و مفهوم نماز که به بیان رسول الله ﷺ عمود دین است،^۲ حاکی از سه وجه کلی است: خدمت و خدمتکاری و تعظیم، پرستش و ادای اطاعت حق تعالی و عرض نیاز به سوی خدای عالمیان و پاک و طاهر بودن که هر سه در معنای نماز به کار رفته است. (قرائتی، ۱۳۷۲)

از طرف دیگر، در منطق قرآن کریم نماز به مثابه یک تکلیف و واجب دینی و به عنوان عملی عبادی و مستمر بیان گردیده است؛ یعنی تا زمانی که انسان از نعمت حیات برخوردار است و سن تکلیف را طی نموده، موظف به اقامه آن با طراحی انجام شده در دین مبین است؛

1. Auguste Sabatier

۲. «الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ»؛ (متقی هندی، ۱۴۰۹: ج ۱۸۸۸۹) نماز ستون دین است.

هم‌چنان که امام حسین علیه السلام در بحبوحه واقعه کربلا در روز عاشورا، نماز ظهر را به جماعت اقامه نمود و حتی در آن لحظه خوف و خطر نیز بی تفاوت از نماز نبود و البته شب قبل آن نیز برای استفاده از فرصت مناجات و نماز عشق با خدای متعال، مهلتی برای تمديد یک روزه جنگ گرفتند:

«فَإِذَا فَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا»؛ (نساء، ۱۰۳)

پس آن‌گاه که از نماز فراغت یافتید، ایستاده یا نشسته یا بر پهلو خفته یاد خدا کنید، سپس که ایمن شدید، در این حال نماز به جای آرید که نماز برای اهل ایمان در اوقات معین، مقرر شده است.

این وظیفه و تکلیف در اصطلاح فقهی، قائم به شخص بوده و قابل انتقال به غیر نیست؛ لذا تا وقتی که انسان زنده است، کسی دیگر نمی‌تواند به جای او نماز بگذارد.

در روایات صحیح و به نقل از امام محمد باقر علیه السلام چنین آمده که اولین سؤالی که در روز محاسبه الهی پرسیده می‌شود، مربوط به نماز است که این مسئله نیز در تبیین اهمیت نماز و ضرورت اقامه آن، نقش معناداری دارد:

«إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلَاةُ فَإِنْ قُبِلَتْ قُبِلَ مَا سِوَاهَا»؛ (کلینی، ۱۴۰۷،

ج ۳: ۲۶۸) در قیامت اولین چیزی که از انسان محاسبه می‌شود، نماز است که اگر مورد قبول قرار گرفت، دیگر اعمال نیک انسان نیز مورد پذیرش قرار خواهد گرفت.

هم‌چنین اقامه نماز به دور شدن جامعه از فحشا و منکر به ویژه معاصی فراوان مشاهده شده در فضای مجازی که امروزه مشهود است، منجر خواهد شد:

«اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ»؛ (عنکبوت، ۴۵) [ای پیامبر]

آن‌چه را که از کتاب بر تو وحی شد، تلاوت کن و نماز را به جای آر که همانا نماز است

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۳۵

که از هر کار زشت و منکر باز می‌دارد و همانا ذکر خدا بزرگتر است و خدا به هر چه کنید، آگاه است.

البته نماز مورد اشاره، نماز با حضور قلب و با معرفت به ارتباط و حضور در محضر خداوند سبحان است و علاوه بر طهارت ظاهری که با وضو پس از حدث اصغر نمایان می‌شود، طهارت باطنی و درک معنایی نیز لازم است که خود نیاز به پژوهشی مستقل دارد؛ زیرا طهارت شرایط و عادات و آدابی دارد، طهارت مکان و طهارت لباس می‌طلبد، بعضی شرطند، بعضی واجب و بعضی مستحبی و بعضی ادب و دستور و سنت را دارد. این مجموعه نماز را می‌سازد؛ چون جهان طبیعت جهان تأثیر و تأثر متقابل است و کسی که اهل فحشا و منکر است، توفیق خواندن نماز را ندارد. این‌ها یک تضاد متقابل دارند و ممکن نیست نماز جلوی فحشا را بگیرد؛ ولی فحشا اثر منفی در مورد نماز نگذارد. همان‌طور که نمازگزار از فحشا منزّه است، انسان فاحش یا بدعمل نیز توفیق انجام دادن نماز را ندارد. اگر نمازی جلوی معصیت را می‌گیرد، معصیت هم توفیق نماز گزاردن را سلب می‌کند یا نمی‌گذارد انسان نماز بخواند یا اگر هم نماز بخواند فقط برای ادای تکلیف است. پس کسی که از نماز لذت نبرد، اهل نماز نیست. (جعفری و جوادی آملی، ۱۳۷۷، ۱۲)

پس مانعیت نماز از فحشا و منکر در معنای فلسفی آن، نقش علیت تامه ندارد؛ بلکه به صورت اقتضایی و با تأمین شرایط و قواعد آن عمل می‌کند:

اول مرتبه حضور قلب در باب عبادات، حضور قلب در عبادات است اجمالاً و آن از برای همه کس میسر است و آن، چنان است که انسان به قلب خود بفهماند که باب عبادات باب ثنای معبود است و مرتبه دوم از حضور قلب، حضور قلب در عبادت است تفصیلاً و آن، چنان است که قلب عابد در جمیع عبادت حاضر باشد و بداند که حق را به چه توصیف می‌کند و چطور مناجات می‌کند. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۸-۱۷)

پس طهارت، نماز صوری و صورت نماز، طهارت صوری و صورت طهارت است با آب مطلق که سرّ حیات است و صعيد که منتهای تجلیات است پیش اصحاب معرفت و طهارت اهل ایمان، تطهیر ظاهر است از ارجاس معاصی و اطلاق شهوت و غضب و طهارت اهل باطن، تنزیه از قذارات معنویه و تطهیر از کثافات اخلاق ذمیمه است و طهارت اصحاب حقیقت، تنزیه از خواطر و وساوس شیطانیه و تطهیر از ارجاس افکار باطله و آراء ضاله مضله است و طهارت ارباب قلوب، تنزیه از تلوینات و طهارت از تقلبات و تطهیر از احتجاب به علوم رسمیه و اصطلاحات است و طهارت اصحاب سرّ، تنزیه از احتجاب از مشاهدات است و طهارت اصحاب محبت و مجذوبین، تنزیه از توجه به غیر و غیریت است و تطهیر از حجب خلقیه است و طهارت اصحاب ولایت، تطهیر از رؤیت مقامات و مدارج است و تنزیه از اغراض و غایات است تا آخر مقام ولایت که طهارت آن‌ها، تنزیه از تعینات تجلیات اسمائیه و صفاتیّه است و طهارت ارباب صحو بعد المحو و تمکین تنزیه از تلوین بعد التمکین است و تطهیر از غلبه تجلیات بعضی بر بعض که مقام رؤیت مظهریت احدیة الجمع است.

لذا از برای هر يك از نمازهایی که برای سالکین إلى الله است، طهارتی شرط است خاص به آن که بدون آن طهارت، ممکن نیست توصل به آن صلات. (امام خمینی،

۱۳۷۸: ۳۴-۳۵)

نمونه تام و کامل تحقق یافتن حضور قلب در نماز، پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت ایشان علیهم السلام هستند؛ هم‌چنان که امیرالمؤمنین علی علیه السلام هنگامی که در جنگ صفین از ناحیه پا دچار جراحت جنگی شدند، اطرافیان گفتند جهت خارج کردن نیزه از پای حضرت، صبر کنید که به نماز وارد شود و از قضا هنگام ورود حضرت به نماز، چنان کردند؛ اما حضرت از شدت استغراق در دریای محبت الهی و وصال محبوب، متوجه خروج تیر از پای خود نشده بودند.

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۳۷

(ر.ک: قمی، ۱۳۷۷: ۱۸۱) درک این معنا ویژه اهل سیر و سلوک است؛ اما به فرمایش حضرت، می‌توان با تشبیه به ایشان، گام در مسیر بندگی قرار داد:

«أَلَا وَإِنَّكُمْ لَا تَقْدُرُونَ عَلَى ذَلِكَ وَلَكِنْ أَعِينُونِي بِوَرَعٍ وَاجْتِهَادٍ وَعِفَّةٍ وَسَدَادٍ»؛
(نهج البلاغه، نامه ۴۵) شما نمی‌توانید مثل من رفتار کنید، اما می‌توانید به من کمک کنید با تقوا و اجتهاد و تلاش و پاکدامنی و درستی ورزیدن.

از طرفی، با مرور بیش از ۱۲۰ آیه‌ای که در قرآن کریم با تمرکز و تأکید بر مسئله نماز طرح شده، می‌توان به اهمیت و شأن بالای این عمل عبادی پی برد.

حضرت ابراهیم علیه السلام از پیامبران اولوالعزم، آن قدر در عمق منطق نماز در فرهنگ توحیدی مستغرق شده بود که با دعا و تضرع از خدای متعال درخواست می‌کند او و فرزندانش را در زمره اقامه کنندگان نماز قرار دهد:

«رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءً»؛ (ابراهیم، ۴۰)

پروردگارا! مرا و از ذریه‌ام کسانی را از نمازگزاران قرار ده و بار الها! دعای مرا بپذیر.

و به طور کلی، میل به پرستش در نهاد فطری انسان قرار داده شده؛ هم‌چنان که قرینه این مدعا حتی در میان اندیشه‌های غربی نیز مشاهده می‌شود. این مطلب را ساموئل کوئینک^۱ جامعه‌شناس چنین طرح می‌کند:

اساساً در جهان، طایفه‌ای یا جامعه‌ای بدون نیایش، معتقدات و آداب و رسوم وجود ندارد. ما نتوانستیم از لابلای اوراق تاریخی، لوحه‌ها، کتیبه‌ها و بقایای آثار تاریخی، بشر را از قید مذهب و نیایش و پرستش آزاد ببینیم. (به نقل از: نجفی، ۱۳۷۷)

بنیان و ریشه‌های پیدایش این میل فطری به عبادت در اندیشه اسلامی، به کیفیت زیر ترسیم‌گری شده است:

یکی از پایدارترین و قدیمی‌ترین تجلیات روح آدمی و یکی از اصیل‌ترین ابعاد وجود آدمی، حس نیایش و پرستش است. مطالعه آثار زندگی بشری نشان می‌دهد هر زمان و هر جا که بشر وجود داشته باشد، نیایش و پرستش هم وجود داشته است. چیزی که هست، شکل کار و شخص معبود متفاوت شده است. (مطهری، ۱۳۷۳)

نماز نیز با همین رویکرد ارزیابی می‌شود که حاکی از میل درونی انسان به گفتگوی اختصاصی با خالق جهان خلقتی است که تنها یاد و نام او می‌تواند به انسان، آرامش و سعادت حقیقی را عنایت کند:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»؛ (رعد، ۲۸)
همان کسانی که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد، آگاه باش که با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.

در چنین وضعیتی، نماز از کلیدهای مستقیم ذکر و یاد الهی است و می‌تواند زنجیره منطقی نهادی، معرفت‌شناختی، اخلاقی و تربیتی^۱ را تأمین کند؛ لذا تبیین حکمت‌های نماز از عوامل مهم در شوق‌آوری به نماز و اقامه آن است، چه این‌که وقتی استدلال به مثابه تبیین نظری و عملی استخدام شود، روح فطری جوان را بیشتر به سمت خود مایل می‌کند؛ هم‌چنان که گفته می‌شود حکمت نماز آن است که خدای یگانه را پرستش کرد، از شرک و بت‌پرستی دور شد و تنها در برابر خدای بزرگ به نیازمندی و کوچکی خود اعتراف نموده و بر گناهان خویش طلب عفو و بخشش نمود. (حاجیان، ۱۳۷۵)

بنابراین:

نماز و نیایش ارتباط صمیمانه‌ای است میان انسان و خدا، آفریده و آفریدگار، تسلی‌بخش و آرامش‌گر دل‌های مضطرب و خسته و به ستوه آمده و مایه صفای باطن و روشنی‌بخش روان است. پیمان و انگیزه تحرک و بسیج و آمادگی است. برنامه‌ای است برای بازیافتن و آگاه ساختن خویش و رابطه و استفاضه‌ای مداوم است با سرچشمه و پدیدآورنده همه نیکی‌ها یعنی خدا. (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۴)

این نمایش بندگی و عبودیت، همان‌طور که مستندات تاریخی و منابع دینی سایر ادیان تأیید می‌کنند، صرفاً مختص دین اسلام نبوده و بلکه پیش‌تر، سایر ادیان توحیدی نیز از آن بهره‌مند بوده‌اند؛ به طوری که در طول تاریخ حیات انسان، هیچ شریعتی بدون نماز وجود نداشته است، هر چند در کیفیت برگزاری نماز با یکدیگر اختلاف داشته‌اند (رجبی، ۱۳۸۶) و حتی زرتشتیان، صابئیان و بنا به نوعی تفسیر، اعراب جاهلیت نیز قائل به نماز و نوعی تعظیم بوده‌اند. (ر.ک: راشدی، ۱۳۸۵)

بیان این نکته لازم است که مسئله ترویج و ایجاد شوق و رغبت به نماز، نیاز به فرهنگ‌سازی عملی در سنین پایین‌تر فرزندان در نظام خانواده و با استفاده از جذابیت‌های فضای مجازی در عصر معاصر است؛ به ویژه زمانی که خمیرمایه شخصیتی فرزندان در حال شکل‌گیری است، لذا هر چه آموزش عملی از سنین پایین‌تر و با مشاهده رفتار و سکنات والدین شروع گردد، از حیث روان‌شناسی پی‌ریزی و استحکام آن در سنین بالاتر، نضج و اتقان بیشتری خواهد یافت؛ لذا آموزش عملی نماز به سبک و سیاق بیان شده، از عوامل مهم در شوق‌آوری به اقامه آن به ویژه میان جوانان خواهد بود؛ چه این‌که از دوران کودکی با فرهنگ و آثار نماز آشنا شده‌اند؛ البته منظومه دین را باید با هم دید، هم‌چنان که نمازگزار باید با مردم خوب حرف بزند و اهل معاشرت صحیح و به اصطلاح خوش اخلاق باشد:

«وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ»؛ (بقره، ۸۳) و هنگامی که از بنی اسرائیل عهد گرفتیم که جز خدای را نپرستید و نیکی کنید درباره پدر و مادر و خویشان و یتیمان و فقیران، و به زبان خوش با مردم تکلم کنید و نماز به پای دارید و زکات بدهید، پس شما عهد شکسته و روی گردانیدید جز چند نفری و شما باید که از حکم خدا برگشتید.

بنابراین وقتی فرزند از دوران کودکی، منش و رفتار والدین خود را مشاهده می‌کند، نقش و آثار وضعی نماز و سایر الهامات آن مثل خوش اخلاقی، مهربانی، صبر، پشتکار، نظم، مسئولیت‌پذیری، امر به معروف و نهی از منکر و سایر حالات را با آموزش عملی درک می‌کند؛ پس با رسیدن به سنین جوانی، الگوهای اولیه خود را همواره به خاطر خواهد داشت. از طرفی، ضمن وظایف و رسالت‌های والدین در قبال فرزندان، تبیین باید‌ها و نبایدها یا همان واجبات و محرمات است که لازم است ضمن راهنمایی گرفتن والدین از عالمان دینی و نهادهای الگوساز فرهنگی در جامعه، فرزندان خود را به سوی انجام وظایف راهبردی دین، از جمله نماز به ویژه پس از رسیدن به سن تکلیف، سوق داد که حتی پیش‌تر از آن نیز سفارش شده است.

به عنوان مثال؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند:

«مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَىٰ تَرْكِهَا إِذَا بَلَغُوا تِسْعًا»؛ (نوری طبرسی، ۱۳۶۸، ج ۱۵: ۱۶۰) فرزندان هفت ساله خود را به نماز وادار کنید و نه سالگان را اگر ترک نماز نمود، تأدیب کنید.

مطلب دیگر، ضرورت تشویق و تحسین فرزندان به نماز است که هر چه این میل و شوق در دوران کودکی به نحو مقتضی و صحیح بدون افراط و تفریط‌های متداول صورت پذیرد،

میل و علاقه به سمت انجام اعمال و مناسک عبادی و واجبات، رنگ و لعاب منطقی خود را خواهد یافت؛ این‌که کودک ببیند به ازای انجام نماز، روزه، صدقه و سایر شعائر دینی، از جانب والدین و جامعه مورد پذیرش و تشویق قرار می‌گیرد، خاطره شیرین عمل عبادی در ذهن او حکاکی شده و میل به تکرار آن افزون می‌شود که وقتی از دوران کودکی و به تدریج به سنین جوانی رسید، همان قوه عاقله او با تحلیل عقلایی، مسیر پیش رفته را ارزیابی می‌کند و او مشاهده می‌کند آموزش عملی مناسک دینی و اقامه نماز، چگونه خمیرمایه شخصیتی و معرفتی جوان را مستحکم، تربیت نموده است.

به عنوان نمونه؛ پدربزرگ نویسنده در قبال انجام عمل عبادی نماز به کودکان و نوجوانان، مبلغی را تعیین نموده بود که همین عامل به مثابه محرکی برای میل به اقامه نماز شده بود و یا مادر نویسنده که از کلاس سوم دبستان، تربیت فرزندش را به تربیت مسجد سپرد و همواره تأکید بر اقامه نماز از سوی فرزندش داشت که وقتی اقامه نماز صورت پذیرفت و تربیت معرفتی و معنوی مسجد به عنوان پشتوانه آن قرار گرفت و محیط تحصیل دین و علم برای فرزند در خانواده مهیا شد، راه و مسیر علم و معنویت به صورت توأمان برای فرزند شکل می‌گیرد و این طریق تا سنین جوانی و پس از آن با تشکیل خانواده، قویم بودن خود را حفظ خواهد نمود و به سبکی تربیتی در اثر وضعی آن برای نسل‌های آینده منتقل خواهد شد؛ هم‌چنان که امروزه از ظرفیت‌های گسترده فضای مجازی نیز می‌توان برای ایجاد این شوق‌آوری به نماز بهره برد.

۱. سؤال اصلی پژوهش

از مجموع تبیین بحث انجام شده و شاکله پژوهش، این سؤال راهبردی در پژوهش طرح می‌شود که:

- به منظور شوق‌آوری، ایجاد رغبت و تشویق به مقوله نماز و میل آگاهانه به اقامه آن، چه راهکارهایی از حیث نهادی و مبانی معرفت‌شناسی، اخلاقی و تربیتی با توجه به گستره فضای مجازی طرح می‌شود و قابلیت اجرایی شدن دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

- در موضوع پژوهش که به مسئله نماز از حیث عمومی و تخصصی می‌پردازد، با توجه به بافت دینی و مذهبی جامعه و تکرر مراکز و نهادهای دینی و رشته‌های حوزوی و دانشگاهی با تأکید بر نقش حوزه‌های علمیه و وجود «ستاد اقامه نماز» به مدیریت طلبه موفقی مثل حجت الاسلام قرائتی، پژوهش‌های تفصیلی و فراوانی انجام شده است که هر کدام در حد وسع علمی و توان داشته‌ها و یافته‌های خود در مسیر تبیین و ترویج فرهنگ نماز و اقامه آن در جامعه بودند که طبعاً گردآوری این حجم از پژوهش‌ها نیاز به پژوهشی فراتحلیلی از تحقیقات انجام شده دارد؛ اما حسب ارتباط مستقیم موضوع این پژوهش با تحقیقات، به برخی عناوین مهم اشاره می‌شود:
- **جابری (۱۳۹۸)** در کتاب «مهارت‌های دعوت فرزندان به نماز» به این نتیجه رسیده است که مهم‌ترین اقدام در تربیت فرزندان، آشناسازی آنان با نماز و در گام بعد نهادینه‌سازی آن است که آنان را در برابر آسیب‌های اجتماعی بیمه می‌کند؛ اما مهم‌تر از دعوت به نماز، چگونگی دعوت به آن است.
 - **آهنگر انزایی و همکاران (۱۳۹۸)** در مقاله «بررسی روش‌های اثربخش خانواده‌محور و مدرسه‌محور در جذب و ترغیب کودکان و نوجوانان به اقامه نماز»، نشان می‌دهد که شناخت روش‌های صحیح جذب و ترغیب به اقامه نماز می‌تواند در افزایش گرایش کودکان و نوجوانان به اقامه نماز نقش بسزایی ایفا نماید.
 - **ابوالفتحی (۱۳۹۷)** در کتاب «به سوی نماز» به بررسی روش‌های تشویق و ترغیب کودکان و نوجوانان به نماز پرداخته و تأکید داشته که این روش‌ها می‌توانند فضایی به سوی نماز ایجاد کنند.

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۴۳

- **قرائتی (۱۳۹۶)** در کتاب «شیوه‌های دعوت به نماز»، ضمن بیان چگونگی، بیان اصول، ویژگی‌ها و گام‌های دعوت به نماز، به بیان آسیب‌ها و موانع دعوت مانند اقدامات نابهنگام و رفتارهای نابجا پرداخته شده است.

- **فکری (۱۳۹۱)** در کتاب «شیوه‌های تشویق نوجوانان و جوانان به نماز» در ده فصل به بررسی مقوله نماز و عبادت و پیامدهای بی‌توجهی به آن، شیوه‌های تشویق و نماز شهیدان پرداخته است.

- **عقیقی (۱۳۹۱)** در مقاله «شیوه‌های تشویق جوانان به نماز» به این نتیجه دست یافته که نماز یک کلاس تربیتی است که با آموزش آن به جوانان می‌توان در امر تربیت ایشان و به تبع آن جامعه، پیشرفت بسزایی داشت.

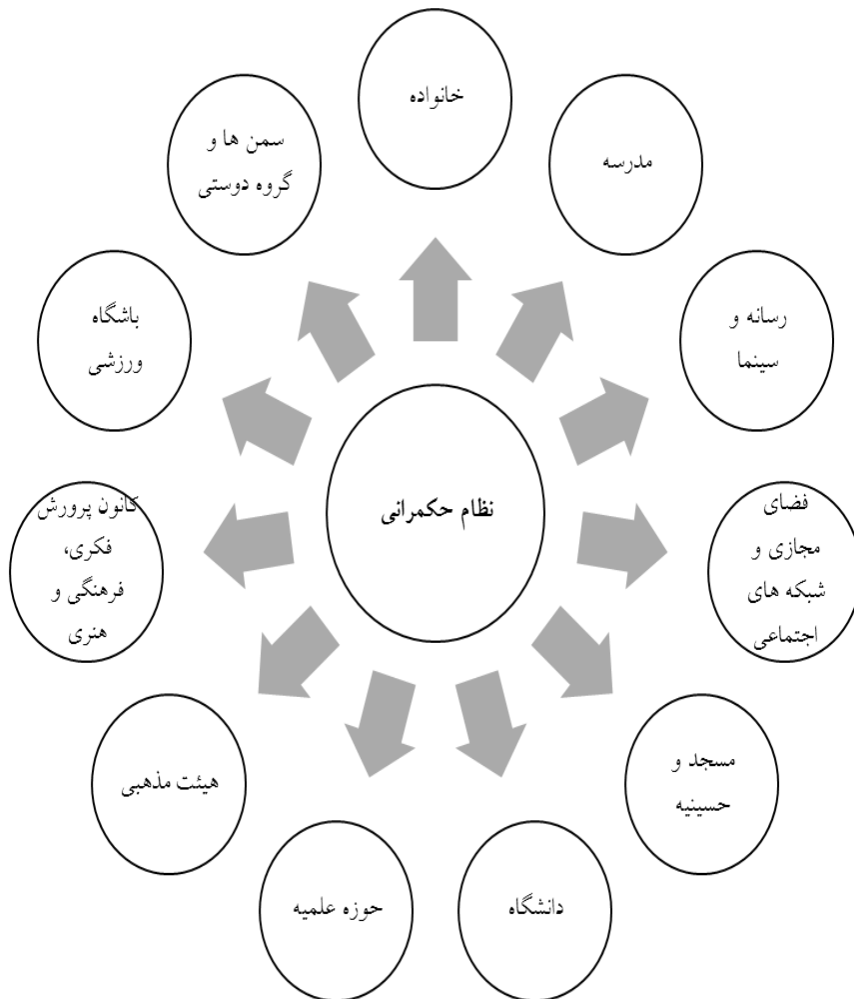
به نظر می‌رسد نقطه اتکا و تمایز این پژوهش در قیاس با پژوهش‌های انجام شده، سه وجهی بودن راهکارهای مدنظر آن باشد که در ادامه بیان خواهد شد.

راهکارهای نهادی تشویق به نماز ذیل نهادهای دوازده‌گانه

تمسک به اعمال عبادی با تمرکز بر نماز که مسئله اصلی این پژوهش است، بنا به اقتضائات زمانی و مکانی و سن مخاطبین نیاز به مشوق‌ها و انگیزاننده‌هایی دارد که به منظور تحکیم و تعمیق عمل عبادی در میان قشر جوان جامعه، نیاز است از دوران کودکی اقدام عملی و آموزشی نمود؛ چرا که هر چه سن بالاتر برود، زمینه برای پذیرش اعمال عبادی و به طور کلی قبول امر واقع، سخت و صعب خواهد شد که ناشی از گستره قوه دراکه و تمییز است؛ یعنی با افزایش سن، فرد سالک خود را پخته‌تر و بلوغ یافته‌تر می‌بیند؛ لذا به جای پذیرش توافقی به ویژه از جانب والدین، خود را صاحب فکر بکر می‌داند؛ پس مناسب است با شناخت ریشه‌ها، فرایند تربیتی و اخلاقی را ذیل مبانی معرفت‌شناختی از دوران کودکی و به خصوص محیط خانواده آغاز کرد.

از طرفی، نهادهای الگوساز از بهترین نمونه‌های عملی ترویج فرهنگ نماز به منظور ملکه‌سازی آن به ویژه در جوانان و نقش بیرونی آنان در جامعه خواهد بود که در نمودار زیر نمایش داده می‌شود:

نمودار ۱: نهادهای الگوساز در تشویق به عبادات و نماز

این نهادهای دوازده‌گانه به همراه سایر نهادهای الگوساز ذیل نظام حکمرانی اسلامی، زمینه را برای نورانی شدن جامعه فراهم کرده و میل و رغبت به آموزه‌ها و مناسک و شعائر دینی که نماز در صدر فهرست موضوعات کلان آن قرار دارد، مهیا می‌سازد.

با توجه به اهمیت نهادهای الگوساز که از بهترین مشوق‌های پایدار در ایجاد رغبت به نماز به ویژه در میان جوانان به شمار می‌روند و در بیانیه گام دوم انقلاب نیز با تأکید فراوانی ارائه شده است، در این بخش به تبیینی از نقش و کارکردهای این نهادها پرداخته می‌شود.

۱. اهمیت نظام حکمرانی^۱ و نقش چترگستری که دارد، از آن رو مورد نظر است که قرآن کریم می‌فرماید:

«الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»؛ (حج، ۴۱) همان کسانی که هر گاه در زمین به آن‌ها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و پایان همه کارها از آن خداست.

نظام حکمرانی در مقام ایجاد کننده زمینه‌های سوق‌دهی جامعه به سوی خیرات و نورانی کردن جوانان به مثابه موتور محرکه و پیشران توسعه، نقش مهمی دارد و قرآن مجید از وظایف مهم آن را اقامه نماز در جامعه بیان فرموده است؛ لذا شیوه‌های تشویق به نماز با اعمال حاکمیت، ارتباط وثیقی دارد که می‌تواند مطمئن نظر سیاست‌گذاران و طراحان برنامه‌های کلان فرهنگی قرار بگیرد و البته در رأس مطالب، این که حاکمان جامعه اسلامی نیز به مقوله نماز اهمیت بدهند، هم‌چنان که امام خامنه‌ای با قرائت زیبا و حضور در نماز جماعت و اقامه نماز در اول وقت و خاتمه دادن به جلسات با هر سطح اهمیتی به همین سبک رفتار می‌کنند. در سطحی بالاتر، حتی آیت الله جوادی آملی در کنار اقامه نمازهای واجب یومیه، نماز شب را به واسطه آثار و برکات آن در هدایت جامعه، برای مسئولان لازم می‌شمارند:

اسلام به کسانی که در شرایط خاصی که احتمال خطایشان است، دستور داده که شب‌ها نماز بخوانند. در نماز شب حداقل ۴۰ نفر را باید دعا کرد و اگر مسئولی این کار را بکند، قطعاً روز به فکر خدمت به ۴۰۰ نفر است. (جوادی آملی، ۱۳۸۸)

۲. قرآن کریم با منطقی امری و همان‌طور که بیان شد، به رسول اکرم ﷺ دستور به اقامه نماز توسط و اهل بیتش می‌دهد که حاکی از اهمیت خانواده و به خصوص پدر با نقش تکلیفی در اقامه نماز و انجام اعمال عبادی توسط اعضای خانواده دارد:

«وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى»؛ (طه، ۱۳۲) تو اهل بیت خود را به نماز و طاعت خدا امر کن و خود نیز بر نماز و ذکر حق صبور باش، ما از تو روزی نمی‌طلبیم، بلکه ما به تو [و دیگران] روزی می‌دهیم و عاقبت نیکو مخصوص پرهیزکاری و تقواست.

بر این اساس، نهاد حیاتی و بنیان‌ساز شکل‌دهی فرایند تربیتی - اخلاقی، خانواده^۱ است که به مثابه کوچکترین نهاد اجتماعی با اثرگذاری بالا، قوام شخصیتی کودک را شکل می‌دهد. خانواده از همان ابتدا با ایجاد محیط شاداب و مملو از نشاط و در نظر گرفتن فضای بازی و تخلیه هیجانات و انرژی‌های کودک، زمینه را به شکلی هدایت می‌کند که فضای خانه در عین نکات پیشین گفته، فضای معنوی باشد؛ یعنی وقتی زمان اقامه نماز می‌رسد، پدر و مادر کارهای خود را متوقف نموده و نماز اول وقت را ادا می‌کنند که با تکرار و مشاهده این تکرار توسط کودک و میل به تقلید که در نهاد کودک قرار دارد، شوق به نماز در حالات او نهادینه می‌شود و این نهادی‌سازی تا دوران نوجوانی و جوانی و دوره استقلال فرد ادامه خواهد داشت و چرخه میل به اعمال عبادی به همین سبک و سیاق تداوم خواهد داشت.

۳. پس از دوران کودکی، وقتی زمان ورود به مدرسه^۱ فراهم می‌شود که کلاس‌های اول دوره ابتدایی، مربوط به زمان به سن تکلیف نرسیدن است، مدرسه و به ویژه معلم دارای نقشی حائز اهمیت در شوق‌آوری به نماز است؛ چرا که معلم به مثابه ادامه دهنده شغل انبیا، رسالت انسان‌سازی به عهده دارد و اگر با اقدام عملی خود به نماز، شیرینی و لذت‌های نماز را برای دانش آموزان بیان کند، میل و رغبت به نماز بیشتر خواهد شد تا جایی که حتی قبل از فرا رسیدن سن تکلیف، میل به اقامه نماز از جانب دانش آموزان در خانه و مدرسه و مسجد، مضاعف می‌شود. این حالت وقتی با فرا رسیدن جشن تکلیف که از ابتکارات سید بن طاوس بود و لازم است برای پسران نیز در مدارس به همان شکوه مدارس دخترانه برگزار شود، همراه گردد، با خاطره خوش و جذابی برای دانش آموزان همراه خواهد بود؛ لذا در جوانی اقامه نماز به مثابه یک تکلیف الزامی مورد توجه خواهد بود و ترک نخواهد شد. این مطلب که از جانب رهبر انقلاب کبیر اسلامی بیان شده، حائز اهمیت است که حاکی از عمق نفوذ و تأثیر مقام معلم و استاد است:

گاهی یک معلم ریاضی، یک معلم فیزیک، سر کلاس یک کلمه ممکن است بگوید که از یک ساعت سخنرانی این حقیر تأثیرش در آن دانش آموز بیشتر باشد. (امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۸)

۴. رسانه^۲ و سینما^۳ از دیگر نهادهای مهم الگوساز در شوق‌آوری به نماز است؛ وقتی جوانی رفتار عملی بازیگر و کارگردان و سایر عوامل سینمایی را مشاهده می‌کند و در حالی که آن‌ها را مقید به انجام اعمال عبادی و اقامه نماز می‌بیند، با توجه به نقش

-
1. School
 2. Media
 3. Cinema

الگوساز ایشان برای جوانان، شوق به نماز به صورت خودکار، تقویت خواهد شد. نقش رسانه با محوریت سازمان صدا و سیما نیز نقشی فراگیر و به تعبیر امام خمینی کبیر، صدا و سیما به مثابه یک دانشگاه خواهد بود که با نمایشی جذاب و با استفاده از فنون و روش‌های هنری، می‌تواند شوق‌آوری به نماز به ویژه در میان جوانان ایجاد کند: صدا و سیما باید دانشگاهی عمومی برای هدایت و تربیت مردم باشد؛ یعنی دانشگاهی که در سطح کشور گسترده است و باید به اندازه‌ای که می‌شود، از آن استفاده کرد. (امام خمینی، نرم افزار، ج ۵: ۲۰۳)

۵. در ادامه مطالب قبلی، نقش فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های خبری و مطبوعاتی^۱ در همین راستا ارزیابی می‌شود؛ به نحوی که می‌توانند با ایجاد زمینه‌های شوق‌آوری به نماز با استفاده از راهکارهایی مثل مخابره انجام اعمال عبادی و شرکت فرهیختگان و بازیگران و الگوسازان در نمازهای جماعت، طرح مباحث انگیزشی و هنری در موضوع نماز و اعمال عبادی در شبکه‌های اجتماعی، ایجاد گروه‌ها و کانال‌ها و تارنماهای هنری و فرهنگی در مسئله نماز و پاسخ به شبهات در این خصوص و سایر راهکارهای مرتبط، فضای مجازی را در خدمت تشویق جوانان و زمینه‌سازی علاقه‌مندی ایشان به نماز و سایر اعمال عبادی سوق داد که نتیجه آن در نورانی کردن جامعه مشاهده می‌شود؛ البته درک این مطالب در صورتی است که نقش و اهمیت و جایگاه فضای مجازی را به درستی بازشناخت؛ هم‌چنان که این جمله منقول از راهبر انقلاب کبیر اسلامی مشهور است که می‌فرمایند: اگر من امروز رهبر انقلاب نبودم، حتماً رئیس فضای مجازی کشور می‌شدم که این اهمیت فضای مجازی را نشان می‌دهد.

۶. مسجد خانه امن الهی است و مؤمنین برای ورود به این مکان مقدس، شوق دارند.

امام حسین علیه السلام می‌فرماید:

«أَهْلُ الْمَسْجِدِ زُؤَارُ اللَّهِ وَ حَقُّ عَلَى الْمَرْوَرِ وَ التَّحَفُّ لِرِائِهِ»؛ (دیلمی، ۱۴۱۲،

ج ۱: ۷۷) اهل مسجد زائران خدا هستند و بر صاحبخانه است که به زائرش

هدیه دهد.

بر این اساس، مسجد و حسینیه^۱ از جمله نهادهای الگوساز و مهمی به شمار می‌روند که به ویژه در خانواده‌های مذهبی با حضور والدین در نمازهای جمعه و جماعت و حضور در مراسم اعیاد و عزای آل الله اهل بیت علیهم السلام می‌توانند زمینه‌ساز و احیاگر شعائر الهی و مناسک عبادی باشند که از جمله مهم‌ترین این اعمال، اقامه نماز است؛ لذا ایجاد زمینه‌های ارتباطی جوانان با مسجد و حسینیه که در ایام عزاداری مثل ماه‌های محرم و صفر اوج و نمایش بهتری دارد، از بهترین مکان‌ها برای ایجاد شوق‌آوری به نماز و فرهنگ‌سازی نماز اول وقت به صورت جماعت باشد. به عنوان مثال؛ اقامه نماز اول وقت و جماعت پیش از شروع برنامه‌های مداحی یا روضه و طول نکشیدن برنامه‌ها به سبب ایجاد فرصت بیشتر برای استراحت جهت بیدار شدن برای اقامه نماز صبح و تأکید و توجه منبری‌ها و مداحان به تشویق عملی جوانان به نماز از جمله راهکارهای شوق‌آوری هستند.

۷. دانشگاه^۲ مکانی برای آموزش و پژوهش در مسائل علمی و محیطی برای باروری

عالمانه و نقادی و اثرگذاری بر روند تحولات جامعه و تاریخ بشری است که هر چه

در این مکان و محیط بر مسئله علم آموزی و آموختن دقیق و عمیق، تأکید بیشتری

شود، آثار آن نیز افزون خواهد شد. دانشگاه نیز بسان مدرسه دارای نقشی مهم از حیث

تأثیر بر دانشجویان است که این نقش به ویژه برای استادان دانشگاه حائز اهمیت است؛

1. Mosque and Hosseinieh

2. University

چون می‌توانند جوانان را با شوق و رغبت به سوی نماز سوق دهند و با حضور خود در نمازهای جماعت دانشگاه و اقامه نماز در اول وقت و اجازه ندادن به تشکیل یا ادامه یافتن کلاس درسی در هنگام نماز، به صورت عملی به عنوان مبلغی برای ایجاد رغبت جوانان به نماز باشند. وقتی طرح بحث دانشگاه اسلامی بیان می‌شود و این‌که محیط دانشگاه باید محیط اسلامی باشد، محیطی برای رشد انسان طراز اسلام؛ انسانی که الگویش فاطمه زهرا علیها السلام است، (امام خامنه‌ای، دیدار با جمعی از بانوان، ۲۵ آذر ۱۳۷۱) عظمت مسئله نمودار می‌شود که حاکی از نقش زمینه‌ساز و راهبردی دانشگاه در شوق‌آوری جوانان به سوی نماز و سایر اعمال عبادی است.

۸. حوزه علمیه^۱ به مثابه نهادی بالادستی و اصیل در زمینه مسائل دینی که رسالت پیش‌تاز در تبلیغ دین و آموزه‌های اسلامی را به عهده دارد، از مهم‌ترین نهادهای مسئول در زمینه ایجاد رغبت و شوق‌آوری به مسئله نماز به شمار می‌رود که به ویژه با نقش‌آفرینی استادان حوزه در کلاس‌های درس و اخلاق اسلامی و ترویج سبک‌های زندگی مراجع و فضایل ماضی و معاصر که در زندگی عملی خود مقید به انجام اعمال عبادی و اقامه نماز با حضور قلب در اول وقت و به صورت جماعت بودند، می‌تواند جامعه را به سوی خیر و جوانان را با شوق‌آوری به اقامه نماز، راهبری تدریجی نمایند.

یکی از نمونه‌ها و الگوهای موفق و جذاب برای جوانان، آیت الله بهجت است که با آن حالات عجیب به دیدار خدا و اقامه نماز می‌رفت که برای مدتی نیز در سیمای جمهوری اسلامی ایران نمازهای ایشان پخش می‌شد و بنا به دلایلی موجه از ادامه پخش آن جلوگیری به عمل آمد؛ ولی همین حالات و روحیات به مثابه یادآوری برای جوانانی بود که با این پرسش از خود مواجه شوند مبنی بر علت وقوع این حالات برای مرجعی که ارتباط عمیقی با

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... ۱۵۱/

ماورای حجاب‌های عالم خلقت دارد، چیست؟ لذا تبیین نماز از منظر ایشان و سایر عالمان هم‌تراز از بهترین نمونه‌های شوق‌آوری جوانان به مقوله نماز خواهد بود.

به عنوان نمونه؛ نقل است در جلسه امام با خبرنگاران کشورهای مختلف در پاریس که مصادف با روز فرار شاه از ایران بود و می‌خواستند خبر بزرگترین حادثه سال را مخابره کنند، امام چند دقیقه صحبت کردند و پس از آن که متوجه ظهر و ساعت اذان شدند، بلافاصله گفتند: «والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته»، برای این‌که نمازشان را اول وقت بخوانند. (احمدپور پورترکمانی، ۱۳۹۰)

۹. همان‌طور که در مورد نقش مسجد و حسینیه بیان شد، هیئت‌های مذهبی^۱ و حتی روضه‌های خانگی نیز نقش مهمی در ایجاد شوق و تشویق به نماز دارا هستند که با برگزاری برنامه‌های فرهنگی و هنری جذاب به ویژه در حاشیه برنامه‌های مناسبتی و تدبیر کارهای زیربنایی در طول سال، می‌توانند ضمن جذب جوانان به برنامه‌های مذهبی در ایجاد رغبت به اقامه نماز نیز نقش آفرین باشند؛ البته تحقق این مطلب نیز در گرو یافتن ربط و نسبت وصف انقلابی بودن در هیئت‌های مذهبی است:

هیئت‌ها نمی‌توانند سکولار باشند؛ هیئت امام حسین سکولار ما نداریم... این‌که آدم در یک مجلس روضه یا هیئت عزاداری مراقب باشد که نباد وارد مباحث اسلام سیاسی بشود، این غلط است. (امام خامنه‌ای، دیدار با اعضای ستاد مرکزی هیئت رزمندگان اسلام، ۲۰ آبان ۱۳۹۲)

۱۰. کانون پرورش فکری، فرهنگی و هنری^۲ که در سطح شهرهای مختلف وجود دارد و تابع سیاست‌های ترسیم شده شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،

1. Religious Delegations

2. Institute for Intellectual, Cultural and Artistic Development

وزارت آموزش و پرورش و نهادهای بالادستی حوزه فرهنگ عمومی^۱ کشور است، از کانون‌های مهم در ایجاد رغبت و تشویق جوانان به مقوله نماز است که با تشکیل مسابقات فرهنگی و هنری و ایجاد کارگروه‌ها و انجمن‌های مشارکتی می‌توانند در این حوزه نقش ایفا کنند.

مطلب مهم دیگر در این ارتباط، نقش حوزه نشر و کتاب و نشریه‌های علمی و فرهنگی در تبیین فلسفه نماز و کیفیت آن است که می‌تواند به صورت فعالانه و با رویکرد ایجابی از یکسو و پاسخ به شبهات و خارج ساختن ذهن جوانان از شبهات و انگیزاننده‌های شیطانی نظام سلطه که تلاش در دور کردن جوانان از معنویت دارد از سوی دیگر، نقشی راهبردی به عهده داشته باشند؛ هم‌چنان که:

باید طراحی و نقشه دشمن را شناخته و برای مقابله با آن طراحی کلان و مصونیت‌بخشی داشته باشیم که برنامه‌های اجرایی نیز در چارچوب این طراحی کلان معنا پیدا خواهند کرد. تنها راه مقابله با طراحی دشمن، استفاده صحیح و مناسب از ظرفیت‌ها و افزایش روزافزون قدرت و اقتدار کشور است. (امام خامنه‌ای، دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام، ۲۵ خرداد ۱۳۹۵)

۱۱. باشگاه ورزشی^۲ و ورزشکاران از دیگر الگوسازان و اثرگذاران مطرح جامعه هستند که نمایش تأکید و تقید ایشان به نمادهای دینی و شعائر مذهبی در ایجاد رغبت و تشویق جوانان به اعمال عبادی و نماز، نقش مهمی دارد. وقتی ورزشکاری نقش الگوسازی خود را به شرح بیان شده ایفا نماید و یا باشگاهی ورزشی در کنار فعالیت‌های خود در حیطه ورزش تخصصی، از سایر ظرفیت‌های ورزش در حوزه

1. General Culture
2. Sport Club

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... ۱۵۳/

ارتقای فرهنگ عمومی استفاده کند و جوانان را با تشویق به سمت ورزش از ورود به تفریحات آسیب‌زا و اعتیاد و آسیب‌های اجتماعی دور کند و در عوض، آنان را به سمت معنویت سوق دهد، می‌توان گفت به خوبی متوجه کارکردهای خود در جامعه پیرامونی شده است؛ به عنوان مثال:

این خیلی مهم است که شما [ورزشکاران] چه‌جوری عمل می‌کنید. آن خانم جوانی که با چادر می‌رود روی سکوی قهرمانی، نشان می‌دهد که در مقابل هجمه‌های قابل رؤیت و غیر قابل رؤیت که به این‌چنین کاری در دنیا از سوی مراکز ضد فرهنگ و ضد دین و ضد عصمت و پاکیزگی صورت می‌گیرد، مقاوم است، این خانم یک شخصیتی از خود نشان می‌دهد؛ یعنی در واقع ملت خود را معرفی می‌کند. (امام خامنه‌ای، دیدار با قهرمانان و ورزشکاران، ۱ بهمن ۱۳۹۳)

۱۲. امیرالمؤمنین علی علیه السلام در روایتی مشهور، خطاب به کمیل بن زیاد نخعی می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ مِرْأَةُ الْمُؤْمِنِ لِأَنَّهُ يَتَأَمَّلُهُ فَيَسُدُّ فَاقَتَهُ وَيُجَمِّلُ حَالَتَهُ»؛ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۱۷۳) مؤمن آینه مؤمن است، او را با دقت می‌نگرد تا نیازش را برطرف سازد و حالش را بهبود بخشد.

سمن به مثابه سازمان‌های مردم‌نهاد^۱ و گروه دوستی^۲ نهادهای الگوساز دیگری هستند که با توجه به هدف سمن که تشکیل اجتماعات مختص جوانان است و تحت راهبری و نظارت وزارت کشور و وزارت ورزش و جوانان قرار دارد، نشان از سوگیری صحیح این وزارتخانه در شناخت مسئله است که نیاز به تدبیر و برنامه‌ریزی دارد؛ لذا ایجاد سمن‌ها که به تکرر گروه‌های دوستی در سطح جامعه موجب می‌شود و سایر گروه‌های دوستی که

-
1. Non-Governmental Organization (NGO)
 2. Friendship Group

میان افراد شکل می‌گیرد، می‌تواند با هدایت و سوق‌دهی به تشویق جوانان به نماز منجر شود و هر کدام از دوستان و اعضای سمن با مشاهده دوست خود در جهت رشد و ارتقای همه‌جانبه او از حیث مادی و معنوی و پرورش فضایل اخلاقی و تربیتی، نقش پیشگام به ابتدای شعار «یک گام به جلو» داشته باشد؛ لذا می‌توان با توجه به روایت بیان شده، نقش آینه‌وار بودن خود را در قبال دوست ایفا نمود و با تشویق او به حضور در نماز جماعت و اقامه نماز در اول وقت، به مشوقی برای اقامه نماز تبدیل شد.

به نظر می‌رسد راهکارهای نهادی دوازده‌گانه که بیان شد، نقشی راهبردی در ایجاد رغبت و تشویق به نماز داشته باشد که البته مطلب حائز اهمیت، نقش منظومه‌ای نهادی است؛ به این معنا که لازم است مبانی معرفتی دینی از حیث تبیین فلسفه و حکمت نماز در کنار زیبایی‌های آن به اقتضای تفکیک وظایف هر نهاد با هم و به صورت هماهنگ و یکپارچه با مدیریت واحدی که از جانب حاکمیت صورت می‌پذیرد، اجرا گردد تا موازی‌کاری‌ها و پراکنده‌کاری‌ها به ایجاد حالت رخوت و کاهلی نسبت به اعمال عبادی و به ویژه نماز میان جوانان منجر نشود.

راهکارهای تشویق به نماز

با توجه به مطالب بخش قبلی که راهکارهای نهادی دوازده‌گانه‌ای برای تشویق به نماز ارائه شد، در این بخش به منظور رعایت اختصار و البته بیان تفکیکی راهکارهای نرم و فرهنگی، تلاش می‌شود در قالب جدول زیر، ضمن ایجاد فضای حل و عقد ذیل مبانی معرفتی (از حیث بنیان‌های شناختی) و اخلاقی (از حیث بنیان‌های ارزشی) و تربیتی (از حیث بنیان‌های پرورشی و ترویجی)، مجموعه‌ای از راهکارها با نگره‌های موضوعی ارائه شود.

به واسطه مطالعات کتابخانه‌ای ناظر به روش‌شناسی تحقیق و به نوعی فراتحلیل انجام شده و سایر اقتراحات ذهنی و مشاهدات، به نظر می‌رسد تمسک به این راهکارها برای نظام برنامه‌ریزی مستقر در ستاد اقامه نماز و سایر طراحان و سیاستگذاران حوزه فرهنگ عمومی و

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۵۵

ارتقای معنویت ذیل سبک زندگی اسلامی^۱ به ویژه سیاستگذاران مدیریت فضای مجازی، می‌تواند مثمر و مفید واقع شود.

بیان این نکته لازم است که در راهکارهای ارائه شده، نمایش وجوه زیبایی‌شناختی آن در فضای مجازی مطمئن نظر بوده که به سبب رعایت اختصار در جدول، از بیان آن اجتناب شده است:

جدول ۱: راهکارهای تشویق به نماز

ردیف	رویکرد معرفت‌شناختی	ردیف	رویکرد اخلاقی- تربیتی
۱	ترسیم ارتباط خالق و مخلوق و مهیا بودن امکان انابه و بازگشت به خدا	۱	در نظر گرفتن مشوق‌های مادی و معنوی به ازای اقامه نماز در حضور جمع به منظور افزایش اعتماد به نفس و بدون افراط و تفریط در اعطای هدایا
۲	تبیین ارتباط مفهومی نماز و شکرگزاری از خداوند	۲	در نظر گرفتن مشوق‌های مادی و معنوی برای عوامل برگزار کننده نماز در مدارس، مساجد، دانشگاه‌ها و اماکن عمومی و اداری
۳	تقیب مایوس شدن از رحمت الهی	۳	در نظر گرفتن لباس و یژه اقامه نماز
۴	ایجاد ارتباط قلبی با اهل بیت (علیهم‌السلام) با نگره‌های اعتقادی	۴	تهیه سجاده و تسبیح شکیل
۵	تبیین فطری بودن میل به عبادت و پرستش و نماز	۵	آموزش صحیح نماز با قرائت و تدبیر
۶	احصا و تفسیر آیات قرآن کریم در ارتباط با مقوله نماز	۶	تقید به اقامه نمازهای پنج‌گانه در اول وقت به ویژه نماز صبح
۷	احصا و تفسیر روایات صحیح در ارتباط با نماز	۷	بیان آثار وضعی و ثمرات اقامه نماز
۸	تحکیم مبانی اعتقادی و اندیشه‌ای	۸	بیان آثار وضعی و عواقب «تارک الصلوة» بودن
۹	نمایش مفهومی اصطلاح عالم بی‌عمل و مسلمان‌نما و قرار ندادن آن‌ها به مثابه معیار دین	۹	اقامه نماز اول وقت و جماعت در اردوهای علمی، زیارتی و سیاحتی
۱۰	تبیین واحد بودن سه‌گانه شریعت، طریقت و حقیقت	۱۰	اقامه نماز اول وقت و جماعت در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز دولتی

۱۱	توامانی ایمان و عمل صالح و وجوب نماز (صفای دل با تعریف ایمان، شرط لازم است و نیازمند عمل صالح است)	۱۱	اقامه نماز اول وقت و جماعت در منزل
۱۲	تبیین مقوله حضور قلب در نماز	۱۲	در نظر گرفتن مصلا و محیطی مشخص برای اقامه نماز در منزل
۱۳	تبیین فلسفه نماز	۱۳	طول نکشیدن اقامه نماز و رعایت حال مأمومین و جوانان
۱۴	تولید محصولات علمی از قبیل کتاب و نشریه در تبیین فلسفه نماز	۱۴	تأمین امکانات سخت افزاری و محیطی برای اقامه نماز جماعت
۱۵	تربیت مبلغان در تبیین استدلالی نماز	۱۵	به مسجد رفتن خانوادگی
۱۶	تبیین معرفتی احکام نماز ناظر به رساله‌ها و به تفکیک مراجع تقلید مقلدین	۱۶	زیباسازی و نظیف مساجد و اماکن اقامه نماز
۱۷	تبیین نقش روزی حلال والدین در رغبت جوانان به نماز	۱۷	استفاده از فیلم‌های آموزشی جذاب در موضوع نماز
۱۸	رفع شبهات اعتقادی و کلامی پیرامون نماز از جمله ضرورت قرائت نماز به زبان عربی	۱۸	نقل داستان‌های جذاب و هنری در موضوع نماز
۱۹	تدبیر کرسی‌های نقد و نظر ناظر به موضوع نماز	۱۹	برنامه‌ریزی اقامه نمازهای قضا به صورت تدریجی
۲۰	طرح مبلغ خانواده و ارتباط «دوارگونه» میان روحانی و جوان در نظام خانواده	۲۰	نمایش عملی نماز با استفاده از الگوهای عملی دینی، علمی، هنری و ورزشی ...
۲۱	طرح مبلغ محله در اماکن عمومی	۲۱	برگزاری جشن تکلیف پسران با پوشش رسانه‌ای
۲۲	الهام از روش‌های تبلیغ غیر زبانی و مستدل ^۲	۲۲	تولید محصولات فرهنگی و هنری با موضوع نماز
۲۳	افزون‌سازی جلسات قرآنی همراه با ترویج فرهنگ نماز	۲۳	تولید فیلم و استفاده از ظرفیت‌های تئاتر در نمایش جذابیت‌های نماز

۱. به استناد توصیف امیرالمؤمنین علی علیه السلام از شخصیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که فرمود: «طَبِيبٌ دَوَّارٌ يَطْبِئُهُ قَدْ أَحْكَمَ مَرَاهِمَهُ وَأَحْمَى مَوَاسِمَهُ». (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۸)

۲. به استناد کلام امام جعفر صادق علیه السلام در ضرورت تبیین تبلیغی غیر زبانی: «كُونُوا دُعَاةً لِلنَّاسِ بِغَيْرِ أَلْسِنَتِكُمْ لِيَرَوْا مِنْكُمْ الْوَرَعَ وَالْإِجْهَادَ وَالصَّلَاةَ وَالْخَيْرَ فَإِنَّ ذَلِكَ دَاعِيَةٌ». (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۷۸)

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۵۷

۲۴	بسط نقش مساجد و هیئات مذهبی در رغبت جوانان به نماز	۲۴	نمایش هنری نماز در تولیدات رسانه‌ای و فیلم و سریال و تئاتر
۲۵	ایجاد میل به پژوهش و تحقیق و تدبیر مسابقات علمی مقاله‌نویسی با موضوع نماز	۲۵	گشاده‌روی و مردم‌داری به مثابه ثمرات اهل نماز بودن
۲۶	تدبیر همایش ملی و بین‌المللی سالانه با موضوع نماز در ستاد اقامه نماز	۲۶	خیرخواهی و مهربانی اهل نماز با تشویق سایرین به اقامه نماز
۲۷	استخدام فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به مثابه منبر تبلیغ فرهنگ نماز	۲۷	دور نگه داشتن جوانان از همنشینی با افراد «تارک الصلوة»
۲۸	نمایش جنبه‌های زیبایی‌شناختی اقامه نماز ^۱	۲۸	تحقیر نکردن افراد «تارک الصلوة» با زمینه‌سازی دعوت به اقامه نماز
۲۹	تبیین ارتباط نماز و ورزش	۲۹	از بین بردن عوامل دافعه جوانان به نماز با عامل بودن و دوری از رذایل اخلاقی و تربیتی
۳۰	تبیین مفهوم بی‌برکت بودن کار و درس هنگام ورود به وقت نماز و تعطیلی کلاس و جلسات هنگام نماز	۳۰	عدم اجبار جوانان در انجام مستحبات مربوط به نماز

البته راهکارهای بیشتری نیز می‌توان ارائه داد؛ اما مسئله اصلی در بررسی چنین موضوعاتی مثل تشویق جوانان به نماز، عامل بودن افراد مرجع و الگوساز است که به زبان شاعر شیرین سخن:

سعدیا گرچه سخندان و مصالح‌گویی به عمل کار برآید به سخندانی نیست

(سعدی شیرازی، مواعظ، قصیده ۷)

وقتی جوانی می‌بیند پدر و مادرش که او را دعوت به اقامه نماز می‌کنند؛ اما خود نماز نمی‌خوانند یا در اقامه نماز کاهلی می‌ورزند و به طور مثال، اقامه نماز صبح را جدی نمی‌گیرند و یا نماز می‌خوانند اما پرخاشگری می‌کنند، دروغ می‌گویند، غیبت می‌کنند، تهمت می‌زنند،

۱. به عنوان مثال؛ قرآن کریم می‌فرماید: «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ». (اعراف، ۳۱)

حضور در فضای مجازی را به اقامه نماز در وقت معین ترجیح می‌دهند و یا سایر رذایل اخلاقی را دارند یا معلم مدرسه و استاد حوزه یا دانشگاهی که نماز می‌خواند و دعوت به نماز می‌کند، اما از وقت کلاس درس دزدی می‌کند یا سیاستگذار و الگوسازی که ضمن دعوت به نماز، دلباخته دنیا و ثروت‌اندوزی است و سایر مسائل، جوان دچار ابهام و حیرت می‌شود و می‌بیند که افرادی دعوت به نماز می‌کنند که خود به آن عامل نیستند و یا در عین اقامه نماز، ثمرات و حالات نماز را در وضع زندگی خود ایجاد نکرده‌اند؛ لذا جوان در مشاهده این تضاد و دوگانگی، گرفتار بی‌هویتی و تزلزل اعتقادی می‌شود.

حکایت نبی مکرم ﷺ مشهور است که طفلی بسیار خرما می‌خورد، مادرش او را نزد حضرت برد و عرض کرد به این طفل بفرمایید خرما نخورد. حضرت فرمود: امروز برو و فردا باز آی. روز دیگر زن باز آمد. حضرت کودک را فرمود: نخورد. زن گفت: یا رسول الله چرا دیروز به او نفرمودید؟ حضرت فرمود: دیروز خودم خرما خورده بودم و حرفم در او تأثیر نداشت: (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۵۳۹)

تب آلوده درمان تب چون کند رطب خورده منع رطب چون کند

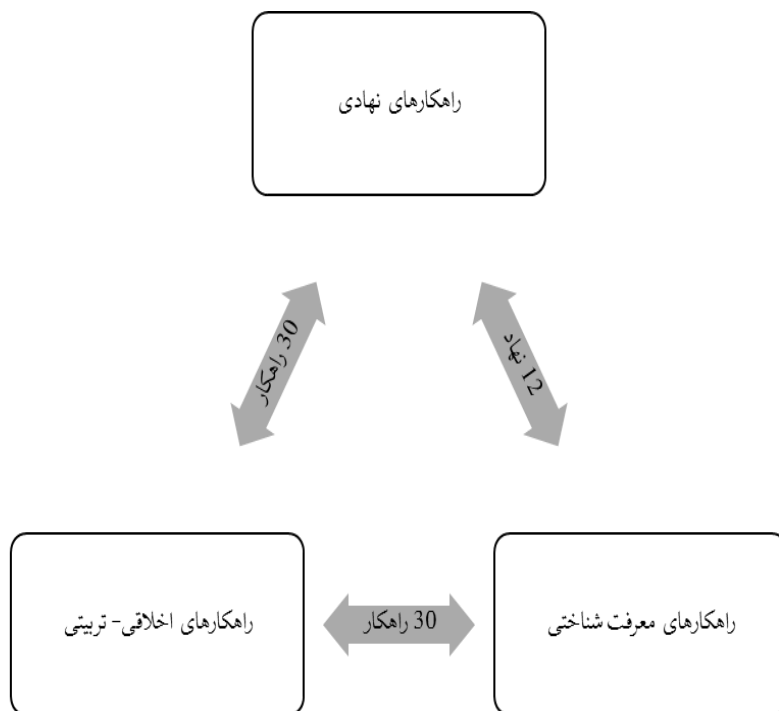
(ملک الشعراى بهار، مثنویات، شماره ۶۲)

بنابراین، عامل بودن به احکام الهی مثل اقامه نماز و سرپایان دادن حالات آن به سراسر زندگی؛ به نحوی که فرد نمازخوان دارای شخصیتی معتدل، آگاه، معتقد و مؤمن به مبانی دینی و عالم باشد، می‌تواند بهترین خصیصه برای تشویق به نماز باشد که راهکارهای ۶۰ گانه ارائه شده با تأکید و توجه به این عامل راهبردی درج شده است.

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... / ۱۵۹

در نمودار زیر، کلیت حاکم بر مجموع راهکارهای ارائه شده که در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش طراحی و احصا شده بود، نمایش داده می‌شود:

نمودار ۲: الگوی راهکارهای تشویقی به نماز

نتیجه‌گیری

نماز در دین اسلام به مثابه معیار و ملاکی وحدت‌بخش، قوام‌بخش نظم و انضباط دینی و نوعی شکرگزاری مخلوق از خالق خویش است که ضمن ایجاد و اتصال ارتباط خصوصی به تسری فضایی معنوی و الهام‌بخش برای خود و دیگران در سطوح فردی، خانوادگی، اجتماعی و بسط آن در محیط بین‌المللی می‌انجامد و به همین منظور در بیانیه گام دوم انقلاب نیز از آن سخن گفته شده است؛ لذا هر چه بتوان جامعه را از این نعمت الهی به بهره‌مندی

بیشتری رسانید و از ثمرات پیدا و نهان آن بهره‌مند شد، با هزینه کمتری می‌توان بساط جرم و بزه و به تعبیر قرآن کریم، فحشا و منکر را در جامعه از میان برداشت که حاکی از ماهیت پیشگیرانه نماز در هدایت جامعه به سوی نورانیت دارد و خدای متعال اقامه آن را به عنوان یکی از تکالیف اصلی حاکمان در روی زمین قرار داده است.

درک این معنا از آن رو اهمیت مضاعف می‌یابد که به یکه‌تازی فضای مجازی و قدرت شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد. در عصر حاضر، فضای مجازی به مثابه شمشیری دو لبه است که در صورت عدم استفاده درست از فرصت‌ها و ظرفیت‌های آن در سوق‌دهی مردم و جوانان به خیرات از جمله اقامه نماز، محیطی بسترساز برای شیوع فساد در اقسام آن علیه مردم و آینده جامعه خواهد شد.

از طرف دیگر، درک معنا و مفهوم فرهنگ نماز و ضرورت اقامه آن در جامعه نیاز به نهادینه‌سازی در میان طبقات مختلف جامعه با اعمال سیاست‌های تشویقی و انگیزاننده‌های مادی و معنوی است که از جمله این اقشار اجتماعی، جوانان هستند که لازم است بسان سایر تحولات و تطورات شخصیتی و اجتماعی، مسیر تربیت و پرورش را از دوران کودکی پی گرفت تا در سنین نوجوانی و به خصوص جوانی، ثمره شاکیلی شخصیتی در آن سن آشکار شود.

بر این اساس و مطابق با این تبیین اهمیت و ضرورتی که در این پژوهش انجام شد، در راستای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که شناسایی راهکارهای ایجاد رغبت و تشویق به نماز به مثابه تکلیفی الهی و عملی عبادی بود، ضمن تبیین ابعاد و بواطن مسئله با رویکردی معرفتی ناظر به آموزه‌های دین اسلام، از دو منظر و زاویه به بررسی و ارائه راهکارها پرداخته شد. در ابتدا با تمرکز بر ضرورت شناسایی نهادهای الگوساز که تأثیر مهمی در تشویق به نماز می‌توانند داشته باشند، ۱۲ نهاد شناسایی شد و به ازای هر نهاد به تبیین مسئله و ارائه راهکارهای مقتضی پرداخته شد و در بخش دوم به بیان فهرستی عبارت از ۶۰ راهبرد شبه راهکار با رویکرد معرفت‌شناختی و اخلاقی - تربیتی پرداخته شد.

یافته‌های تحقیق در پاسخ به سؤال اصلی که در مجموع به ۱۲ راهکار نهادی و ۶۰ راهکار معرفتی و اخلاقی- تربیتی منجر شد، حاکی از ضرورت جدی گرفتن مقوله نماز و به ویژه اقامه نماز و تسری دادن معنا و مفهوم و فرهنگ نماز به بدنه جامعه و فرهنگ عمومی است که در وهله اول با ترویج این مفهوم نزد سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کلان فرهنگ جامعه به ویژه ستاد اقامه نماز و شورای عالی فضای مجازی و در وهله‌های بعد و بنا به تقدم و تأخر و اولویت رتبی در سایر نهادها و مراکز اثرگذار در تبیین و ترویج نماز و اقامه نماز، به نظر می‌رسد می‌توان جامعه را از ثمرات این نعمت عظیم الهی بهره‌مند ساخت.

مطلب مهمی که در این پژوهش، تلاش شد حول آن بررسی و تبیین موضوعی انجام شود، ضرورت عامل بودن آمران به معروف که نماز به عنوان معروفی بزرگ تلقی می‌شود و ناهی از منکر بودن که «تارک صلوٰة» بودن به مثابه منکری قبیح است، در نظر گرفته شود؛ چرا که کسی می‌تواند دعوت به خیر کند و دعوتش اثر داشته باشد که خود او عامل به مسئله مورد دعوت باشد و ثمرات و آثار آن در سبک زندگی و حالات و سکناات فردی و اجتماعی او نمایان باشد؛ لذا پدر و مادر، معلم، استاد، مبلغ دینی و هر دعوت کننده به خیری که جوان را به اقامه نماز تشویق می‌کند، خود باید بیش از دیگران عامل به فرهنگ و آثار فردی و اجتماعی نماز باشد که راهکارهای این پژوهش نیز با همین رویکرد در نظر گرفته شده است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغة.
۳. امام خمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). سِرّ الصلوٰة (معراج السالکین وصلاة العارفين). تهران: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
۴. امام خمینی، سید روح الله (۱۳۷۱). صحیفه امام. نرم افزار. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
۵. امام خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۷۴). از ژرفای نماز. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۶. امام خامنه‌ای، سید علی. *تارنمای مقام معظم رهبری*: <https://farsi.khamenei.ir/index.html>
۷. آهنگر انزابی، احد. شیخی پورپاک، سینا. شکوری، فرید. آقایی، علی. و اکبر کیهان. (۱۳۹۸). *بررسی روش‌های اثربخش خانواده‌محور و مدرسه‌محور در جذب و ترغیب کودکان و نوجوانان به اقامه نماز*. اولین همایش ملی مدرسه فردا. اردبیل. دانشگاه محقق اردبیلی.
۸. احمدپور پورترکمانی، علی. (۱۳۹۰). *نماز خوبان: داستان‌ها و حکایاتی از دانشمندان و فرزندان*. چاپ ۳. قم: انتشارات مشهور.
۹. ابن حنبل، احمد بن محمد. (۱۴۱۶). *مسند الإمام احمد بن حنبل*. بیروت: مؤسسة الرسالة.
۱۰. ابن شعبه حرانی، ابومحمد حسن. (۱۴۰۴). *تحف العقول عن آل الرسول*. بتصحيح والتعليق علي اكبر غفاري. الطبعة ۳. قم: مؤسسة النشر الإسلامي.
۱۱. ابوالفتحی، غلامعلی. (۱۳۹۷). *به سوی نماز (روش‌های تشویق و ترغیب کودکان و نوجوانان به نماز)*. قم: دار النشر اسلامی.
۱۲. بهار (ملک الشعرا)، محمد تقی. *برنامه گنجور*.
۱۳. جابری، محمد علی. (۱۳۹۸). *مهارت‌های دعوت فرزندان به نماز*. چاپ ۵. قم: دفتر نشر معارف.
۱۴. جعفری، محمدتقی. و عبدالله جوادی آملی. (۱۳۷۷). *نماز و نمازگزاران*. چاپ ۴. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز.
۱۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). *سخنرانی در دیدار شهرداران نواحی تهران*.
۱۶. حاجیان، مظفر. (۱۳۷۵). *نماز حدیث عشق*. اصفهان: انتشارات مانی.
۱۷. خزائلی، محمد. (۱۳۸۵). *احکام قرآن*. تهران: انتشارات دنیای دانش.
۱۸. دیلمی، حسن بن ابی الحسن. (۱۴۱۲). *إرشاد القلوب إلى الصواب المنجی من عمل به من أليم العقاب*. قم: منشورات الشریف الرضی.
۱۹. ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۵). *داستان‌های امثال*. چاپ ۲. تهران: انتشارات مازیار.
۲۰. راشدی، حسن. (۱۳۸۵). *نمازشناسی*. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز.
۲۱. رجبی، امیر. (۱۳۸۶). *چرا نماز بخوانیم؟* تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز.
۲۲. سعدی شیرازی، ابومحمد مشرف الدین. *برنامه گنجور*.
۲۳. عقیقی، مهدیه. (۱۳۹۱). *شیوه‌های تشویق جوانان به نماز*. همایش منطقه ای نماز؛ از محراب تا معراج. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد بندر گز.

زمینه‌های نهادی، معرفتی و تربیتی شوق به نماز... ۱۶۳/

۲۴. فکری، شهناز. (۱۳۹۱). شیوه‌های تشویق نوجوانان و جوانان به نماز. قم: انتشارات خادم الرضا.

۲۵. قرائتی، محسن. (۱۳۹۶). شیوه‌های دعوت به نماز. چاپ ۲۳. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز.

۲۶. قرائتی، محسن. (۱۳۷۲). یکصد و چهارده نکته درباره نماز. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز.

۲۷. قمی، شیخ عباس. (۱۳۷۷). منتهی الآمال. چاپ ۹. تهران: نشر مطبوعاتی حسینی.

۲۸. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). الکافی. تهران: دار الکتب الإسلامية.

۲۹. متقی هندی، حسام الدین. (۱۴۰۹). كنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال. بیروت: مؤسسة الرسالة.

۳۰. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۳). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.

۳۱. نجفی، گودرز. (۱۳۷۷). راز نیایش. تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.

۳۲. نصر، احمد رضا. معین‌پور، حمیده. عریضی سامانی، سید حمیدرضا. و زهره باقری. (۱۳۸۷).

بررسی فزاینده‌ی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش آموزان در نماز جماعت مدارس.

نوآوری‌های آموزشی. سال ۷. شماره ۲۶: ۶۳-۸۶.

۳۳. نوری طبرسی، حسین بن محمد. (۱۳۶۸). مستدرک الوسائل ومستنبط المسائل. قم: مؤسسة آل البيت لإحياء التراث.